

Ο Άγιος Γεράσιμος στην Κεφαλληνιά

/ Αφιερώματα / Αγιολογία

Πρωτοπρεσβύτερος Γεώργιος Μεταλληνός, Ομότιμος Καθηγητής Θεολογικής Σχολής Παν/μίου Αθηνών (+2019)

Η Κεφαλληνία καταξιώθηκε από την Χάρη του Θεού να γίνει «πατρίδα» του Αγίου Γερασίμου. Είναι μάλιστα αξιοπρόσεκτο, ότι ο Άγιος συνδέθηκε τόσο πολύ μαζί της, που μολονότι γι' αυτήν «ξένος» -όπως χαρακτηρίζεται σε τοπικό έγγραφο του 16ου αιώνας[1]- η Κεφαλληνία και ο Άγιός της να είναι σήμερα μεγέθη αχώριστα μεταξύ τους και αδιαίρετα, σε σημείο που να μη νοείται το ένα χωριστά από το άλλο. Αυτό μάλιστα διαπιστώνεται, όπου υπάρχουν Κεφαλλονίτες σ'όλο τον κόσμο. Ο Άγιος Γεράσιμος αναδείχθηκε σε κλέϊσμα και καύχημα της Κεφαλληνίας, και το επιφανέστερο τέκνο της. Θεωρώ τμητική, συνεπώς, την πρόσκληση να μιλήσω στους Κεφαλλήνες για τον Άγιο τους, που είναι βέβαια Άγιος όλου του Ελληνισμού και σύνολης της Ορθοδοξίας. Η σύντομη δε αυτή παρουσίασή μου επικεντρώνεται στην προσπάθεια να προσδιορισθούν κάποια ερμηνευτικά «κλειδιά» για την κατανόηση και αξιολόγηση της προσφοράς του Αγίου Γερασίμου στην Κεφαλληνία του 16ου αιώνα, αλλά και της σημασίας του γι' αυτήν στην περαιτέρω ιστορία της.

1. Η ελευση του Αγίου Γερασίμου στη Κεφαλληνία (1559), όπως δεκαπέντε αιώνες ενωρίτερα και του Αποστόλου Παύλου, κατανοείται και ερμηνεύεται μάλλον στα όρια της θεολογίας της ιστορίας, παρά ως συνάρτηση αδιαφόρων ιστορικών συγκυριών. Ο ερευνητής της ιστορίας διακρίνει, μάλιστα, ικανές αναλογίες συνθηκών στην παρουσία των δύο Αγίων στην Κεφαλληνία. Μελετώντας τις εποχές, διαπιστώνεται παραλληλότητα καταστάσεων και κοινωνικών συνθηκών. Πρόκειται για κρίσιμες όντως περιόδους για την Νήσο, με ικανά κοινά σημεία, παρά την χρονική απόστασή τους. Μένουμε στα χαρακτηριστικότερα:

Ο Απόστολος Παύλος έφθασε εδώ κατά την εποχή της ρωμαιοκρατίας (στην Κεφαλληνία άρχισε το 188 π.Χ.) και της στιβαρας Pax Romana, σε ένα κλίμα πολυθειϊστικής σύγχυσης, τυπικής πολιτικής ελευθερίας και κοινωνικής αρρυθμίας. Η Κεφαλληνία θα παραμένει έκτοτε ένα «ανεπίσημο ρωμαϊκό προτεκτοράτο» και οι Κεφαλλήνες «υποτελείς σύμμαχοι» της κραταιάς Ρώμης, σε κατάσταση δηλαδή πλασματικής ελευθερίας[2]. Ο Απόστολος Παύλος, στο πολύμορφο αυτό σκοτάδι, κήρυξε «Ιησούν Χριστόν» ως Θεόν (Α' Κορ. 2,2), σταυρωθέντα και αναστάντα, και εισήγαγε τον τρόπο ζωής, που οδηγεί στην σωτηρία, ως θέωση του ανθρώπου και αγιασμό του κόσμου. Συνέδεσε δε την πρώτη χριστιανική κοινότητα της Νήσου με την αποστολική Εκκλησία των Ιεροσολύμων, εντάσσοντας την στην εν Χριστώ οικουμενικότητα.

Ο Άγιος Γεράσιμος επιλέγοντας την Κεφαλληνία ως τόπο ασκήσεως, αλλά και ποιμαντικής δράσεως, βρέθηκε αντιμέτωπος με το καθεστώς της ενετικής

κυριαρχίας, που είχε αρχίσει για την Κεφαλληνία το 1500, ως συνέχεια όμως μιας μακρόσυρτης φραγκικής κατοχής. Στην πολυθεϊστική κυριαρχία του α' αιώνα, αντιστοιχούσε, τηρουμένων των αναλογιών, η παντοκρατορία της λατινικής χριστιανοσύνης, που με τα συνεχώς αυξανόμενα προνόμιά της λειτουργούσε εις βάρος της Ορθόδοξης Εκκλησίας, ευρισκόμενη στην δυσμενή θέση μόνιμης μειονεξίας και αντιπαλότητας. Κοινωνικά, εξ άλλου, είχε επικρατήσει το καθεστώς της φραγκικής φεουδαρχίας, θεμελιωμένης όχι στην γαιοκτησία -αυτό ήταν η επιφάνεια- αλλά στην φυσική διαφορά των ανθρώπων και στην ταξική διαστρωμάτωση της κοινωνίας[3]. Δεν επρόκειτο, συνεπώς, για απλή κοινωνική ανισότητα ως καρπό αδικίας, αλλά για κατάσταση δουλείας - δουλοπαροικίας, που αλλοίωνε ουσιαστικά τον ορθόδοξο τρόπο υπάρξεως, που είχε εισαγάγει ο Απόστολος Παύλος και συνέχισαν οι Άγιοι Πατέρες. Το φραγκολατινικό στοιχείο επέφερε την εδραίωση του δυτικού πνεύματος στις δομές της κοινωνικής ζωής, που αποδυνάμωσε και ενόθευσε την ρωμαϊκή-ελληνορθόδοξη παράδοση σ' όλη την έκτασή της. Εξ άλλου, η δημογραφική συρρίκνωση συνέβαλλε στην ερήμωση του Νησιού, που αντιμετωπιζόταν με τον συνεχή εποικισμό από άλλες περιοχές του ελλαδικού χώρου. Το νέο όμως αυτό πληθυσμιακό στοιχείο, παρά την ορθόδοξη παράδοσή του, εντασσόταν σε μία κοινωνία διαφορετικά δομημένη, με ιδεολογικές προϋποθέσεις εντελώς ξένες προς την ορθόδοξη πίστη και παράδοση, που διέσωζε η λειτουργούσα ως «κράτος εν κράτει» οθωμανοκρατούμενη ρωμαϊκή κοινωνία, στα όρια της Εθναρχούσας Εκκλησίας, μέσω του γενικότερου φορέα του ορθόδοξου τρόπου υπάρξεως, του μοναστικού κοινοβίου δηλαδή, παρ' όλες τις ανθρώπινες ατέλειες και δυσλειτουργίες. Στο σημείο αυτό ακριβώς αναδύεται η σημασία της ελεύσεως του Αγίου Γερασίμου.

2. Ο Άγιος ήταν αυθεντικός φορέας της Ορθοδοξίας, ως πίστεως, αλλά και εν Χριστώ ζωής, και βαθύς γνώστης της αποστολικής και πατερικής θεώρησης ανθρώπου και κοινωνίας. Η εγκαταβίωσή του σε σπουδαία μοναστικά κοινόβια, πριν από την έλευσή του στην Κεφαλλονιά, τον εμπόησε σ' αυτή την εμπειρία, την οποία, ως Νέος Παύλος, εισήγαγε και επραγμάτωσε στο δικό του κοινόβιο των Ομαλών[4], προσφέροντας έτσι ένα νέο για την κρατούσα δυτικογενή νοοτροπία, αλλά παλαιό και γνωστό στην Ορθοδοξία, πρότυπο ανθρώπου και κοινωνίας. Το ορθόδοξο ανθρωπολογικό και κοινωνικό αυτό «μοντέλο» έφερε ο Άγιος στη Νήσο. Κατά τον ιερό Χρυσόστομο[5], το μοναστικό κοινόβιο σώζει την αποστολική κοινωνία των Ιεροσολύμων, ως αυθεντικό τύπο και εικόνα της Εκκλησίας, ως σώματος Χριστού και εν Χριστώ κοινωνίας. Αυτή η εν Χριστώ κοινωνία θεμελιώνεται στην ισότητα των ανθρώπων (Β' Κορ. 8,14) και την εν Χριστώ ενότητά τους στο ένα σώμα (Γαλ. 3,28). Η Ορθοδοξία των Αποστόλων και Πατέρων είναι στην ίδια τη φύση της αντιρατσιστική και αντιφεουδαρχική, αφού «ξ ενός αίματος εποίησεν ο Θεός παν έθνος ανθρώπων...» (Πράξ. 17,26). Αυτό το

παραδοσιακό για την Ορθοδοξία πρότυπο ανθρώπου και κοινωνίας επανίδρυσε και εδραίωσε ο Άγιος Γεράσιμος στην επιλεγμένη από αυτόν και με πολλές δυνατότητες ανάπτυξης κοιλάδα των Ομαλών, ως αντίβαρο στο παπικό πνεύμα, την ταξική κοινωνία και τον ρατσιστικό «εθνικισμό» της Γαληνοτάτης (πρβλ. το γνωστό «*semo primo Veneziani e poi Chistiani*»).

Είναι μάλλον γεγονός, ότι η μετακίνηση του Αγίου από την ερημιά της Λάσσης, οπού το πρώτο ησυχαστήριο-ασκηταριό του, στην εύφορη κοιλάδα των Ομαλών, οφειλόταν στην επιδίωξη κοινωνικής δραστηριότητας και για την εξάπλωση του κοινοτισμού στον Λαό, μιας κοινωνίας δηλαδή πνευματικότητας, αλλά και κοινωνικής προσφοράς. Και αυτό σε άμεση, μάλιστα, αντιπαράθεση προς την φεουδαρχική κοινωνία του Κάστρου[6], των Ενετών κυριάρχων και των ελέω Βενετίας εγχώριων φεουδαρχών, που με τους τίτλους ευγενείας επιβεβαίωναν την κατά κανόνα συμμετοχή τους στο νέο σύστημα οργάνωσης της κοινωνίας.

Με την υπανίδρυση και οργάνωση του κοινοβίου της Νέας Ιερουσαλήμ, ο Άγιος οριοθέτησε το κοινωνικό πλαίσιο της ορθοδόξου παραδόσεως, για τον αναβαπτισμό του Λαού στην παράδοση των Πατέρων του. Δεν ήταν συμπτωματική, βέβαια, η ανάθεση του κοινοβίου στις γυναίκες, με την ίδρυση γυναικείας Μονής, που θα οδηγήσει στην μετέπειτα άνθηση του γυναικείου μοναχισμού στην Κεφαλληνία. Ο Άγιος είχε επίγνωση της σημασίας της γυναίκας στην εκκλησιαστική ζωή και τα έργα της αγάπης. Γνώριζε ότι η γυναίκα, ως σταθερός φορέας του πολιτισμού, μπορούσε να αναπτύξει μια τεράστια δυναμική στον επανευαγγελισμό του Λαού, όπως και έγινε πραγματικά. Εξ άλλου, με την πατερική δομή του, το Κοινόβιο των Ομαλών πρόσφερε χριστιανικά δημοκρατικό τρόπο ζωής στην κεφαλληνιακή κοινωνία, θεμελιωμένο στο «ην αυτοίς άπαντα κοινά» των Πράξεων (4,32). Ήταν δυνατόν, άρα, να επαναληφθεί και εδώ, αυτό που ίσχυε στον οθωμανοκρατούμενο Ελληνισμό. Ο αναγεννητικός αυτός ρόλος του μοναχισμού επισημάνθηκε ήδη από τον άριστο γνώστη της μεταβυζαντινής περιόδου της ιστορίας μας αείμνηστο Στήβεν Ράνσιμαν[7].

3. Ο Άγιος Γεράσιμος δίδασκε τον Λαό πρώτα με το παράδειγμά του, ως «σιωπώσα παραίνεσις», όπως έλεγε για τον Μέγα Βασίλειο ο άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος. Μέρимνά του ήταν η αξιοποίηση της περιοχής μέσα και έξω από το Κοινόβιο των Ομαλών, η ανάδειξη της γης με την καλλιέργειά της, την δενδροφύτευση (το ωραιότερο δείγμα τα γνωστά πλατάνια του Αγίου) και την αξιοποίησή της για κοινωφελή σκοπό και όχι την για ατομικό κέρδος «εκμετάλλευσή» της, όπως λέγεται στην φεουδαρχική και καπιταλιστική γλώσσα. Η κοινή συμμετοχή, εξ άλλου, στην καλλιέργεια σε μια υπόθεση συνεργασίας χωρίς την «αγγάρευση» σέμπρων και στην ουσία δουλοπάροικων, ως και η διάνοιξη περίπου εκατό πηγαδιών για την άρδευση των χωραφιών[8], δίδαξαν τον ορθόδοξο κεφαλονίτη να συνειδητοποιεί και να βιώνει την ενότητα ανθρώπου και περιβάλλοντος-φύσεως, και γενικά την ενότητα ζωής σε μια κοινωνία ισότητας, αδελφοσύνης και αλτρουισμού.

Την ανάδειξη του φυσικού περιβάλλοντος, συμπλήρωσε η πολιτιστική δράση, με επίκεντρο την παιδεία του Λαού. Το κοινόβιο του Αγίου, στο οποίο λειτουργούσε ως πνευματικός Πατέρας, όχι μόνο των Μοναζουσών, αλλά και όλου του Λαού, απέβη τόπος αληθινής αναγέννησης, με την προσφορά παιδείας, ως καλλιέργειας ψυχής και πνεύματος, με σκοπό την ανάδειξη φορέων της παράδοσης. Ο Άγιος έμεινε γνωστός ως ο «κυρ δάσκαλος» (παπα-δάσκαλος, λένουν στην άλλη Ελλάδα) και είναι γνωστοί επιφανείς μαθητές του, όπως ο Ι. Τσιμάρας, ο Πέτρος Κόμης, ο

Θεόδωρος Χαλκιοπούλος και ο Αντώνιος Βάλσαμος. Και είναι γνωστό, ότι ο όρος μαθητής στην πατερική γλώσσα δεν σημαίνει μόνο τον λαμβάνοντα τις τυπικές γραμματικές γνώσεις, αλλά κυρίως τον μούμενο και στην αγιοπνευματική εμπειρία, με τον πνευματικό-ασκητικό αγώνα. Η δημιουργία, εξ άλλου, βιβλιοθήκης χειρογράφων στην Μονή, που ολοκληρώθηκε από τον επίσκοπο Μαΐνης Ιερεμία Κατσαίτη, συνεργό του Αγίου, δείχνει το οργανωτικό πνεύμα του Αγίου και την υψηλή, και στα γράμματα, συγκρότηση και επίδοσή του.

4. Είναι φανερό, ότι ο Άγιος Γεράσιμος στην εκδίπλωση του ποιμαντικού και φωτιστικού έργου του, επέτυχε την αρμονική και ισόρροπη σύνδεση μεταξύ πνευματικότητας και κοινωνικότητας, πνευματικής προσφοράς και κοινωνικής παρουσίας. Αυτό θεωρείται από ερευνητές του βίου του, που αγνοούν την εκκλησιαστική παράδοση, ως καινοτομία. Δεν ήταν όμως παρά πιστή συνέχιση της αγιοπατερικής πράξης. Αυτό είναι το φρόνημα, που γεννά η αυθεντική Ορθοδοξία, η οποία πραγματώνεται ως ζωή εν Αγίω Πνεύματι, αλλά και ως εν Χριστώ κοινωνία. Αυτό εκφράζει, άλλωστε, ο γνωστός αγιολογικός όρος: «Βίος και Πολιτεία». Ο Άγιος έχει να επιδειξει βίο, ως άσκηση και πνευματικό αγώνα, αλλά και υποδειγματική συμβίωση με τους αδελφούς του, τους συνανθρώπους του. Όλη η προσωπική πνευματική προσπάθεια, η πορεία δηλαδή προς την θέωση, κατατείνει ορθόδοξα στην αδελφική σύνδεση με τον «Άλλον», που εκφράζεται ως ανιδιοτελής αγάπη. Το όριο της χριστιανικής αγάπης είναι η «αγάπη προς τους εχθρούς»[9], που είναι όμως δυνατή μόνο στα όρια της ανιδιοτέλειας.

Ο Άγιος Γεράσιμος, λοιπόν, δεν εκαινοτόμησε. Με την όλη ζωή του στην Κεφαλληνία απέδειξε ποιός πράγματι ήταν. Και αυτή την εν Χριστώ πληρότητά του μετέδιδε και στους μαθητές του. Ο Άγιος δεχόταν κάθε άνθρωπο ως ολότητα, ως κάτι το ενιαίο και αδιάτμητο. Γι' αυτό και η προσφορά του είχε αναφορά σε όλο τον άνθρωπο, που έπρεπε να σωθεί από τον Χριστό ολόκληρος, ως ψυχή και σώμα, κατά τον λόγο του αγίου Γρηγορίου του Θεολόγου: «Όλος όλον ανέλαβε με και όλος όλω ηνώθη, ίνα όλω την σωτηρίαν χαρίσηται»[10]. Κατά την σάρκωσή του δηλαδή ο Χριστός προσέλαβε όλο τον άνθρωπο, ως ψυχή και σώμα, και ενώθηκε με όλο τον άνθρωπο, για να χαρίσει την σωτηρία στον όλο άνθρωπο. Αυτό εφάρμοσε στην δράση του εδώ στην Κεφαλληνία και ο Άγιος Γεράσιμος.

5. Θα μπορούσαμε, λοιπόν, συμπερασματικά, όσον άφορα στην παρουσία του Αγίου Γερασίμου στην Κεφαλληνία, να καταλήξουμε στα ακόλουθα:

Ο Άγιος ανανέωσε την εκκλησιαστική πραγματικότητα, μέσα στο πνεύμα της αρχαίας Εκκλησίας, επανενεργοποιώντας την πορεία της θεώσεως. Το Μοναστήρι, που έγινε κέντρο της δράσης του, λειτουργούσε ως «πνευματικόν ιατρείον», ψυχοσωματικό θεραπευτήριο, για όλους εκείνους, που δέχονταν το μήνυμά του και

γίνονταν μαθηταί του, πνευματικά δηλαδή παιδιά του. Επιτύγχανε, έτσι, την ενότητα του Λαού, σε ένα πάλαισμα αποκατάστασης του αληθινού νοήματος της Εκκλησίας, ως κοινωνίας ισότητας και αδελφικότητας, χωρίς την ταξική διαίρεση και ουσιαστικά την διάλυσή της, που ειχε εισαγάγει στο Νησί, όπως και στα άλλα Ιόνια Νησιά, η αλλοτριωμένη Χριστιανοσύνη. Στον αγώνα αυτόν προϋπόθεση ήταν το εν Χριστώ φρόνημα του Αγίου και όχι οποιεσδήποτε κοινωνικές θεωρίες. Άλλωστε, έξω από την Χάρη του Χριστού, κάθε κοινωνική θεωρία καταντά συνήθως φλύαρη συνθηματολογία.

Ο Άγιος Γεράσιμος συνέδεσε, περαιτέρω, τον Λαό της Κεφαλληνίας με το ευρύ Γένος της οθωμανοκρατούμενης Ρωμηοσύνης και των άλλων Ορθοδόξων. Ισχυροποίησε, επίσης, την σχέση με το Εθναρχικό Κέντρο, το Οικουμενικό Πατριαρχείο, που σ' όλη την διάρκεια της μακρόσυρτης δουλείας αναδείχθηκε σε

Κυρηναίο του Γένους, αίροντας τον σταυρό του πάθους του[11].

Σημασία όμως έχει, ότι το παράδειγμα του Αγίου Γερασίμου είχε συνέχεια. Πρώτα στα μοναστήρια της Νήσου, που ως κοινόβια, διετήρησαν στους μετέπειτα αιώνες ζωντανά πρότυπα καθολικής Ορθοδοξίας, μένοντας μόνιμη σιωπηρά διαμαρτυρία για την συνεχιζόμενη αλλοτρίωση λόγω της δυτικής παρουσίας, στο επίπεδο κυρίως της άρχουσας τάξης. Ο Λαός διατήρησε, έτσι, την ταυτότητά του, αναδεικνύοντας μεγάλες μορφές, στον χώρο του Κλήρου, της Λογιοσύνης και της Παιδείας, φορείς του πνεύματος και του φρονήματος του Αγίου Γερασίμου. Η παράδοση του Αγίου θα είναι το παραδοσιακό υπόβαθρο και αυτών των Ριζοσπαστών του 19ου αιώνα, της πολιτικής παράταξης του Λαού, που αγωνίσθηκε για την δημοκρατία και την κοινωνική δικαιοσύνη. Τα ευρωπαϊκά ιδεολογικά δάνεια λειτούργησαν στον Ριζοσπαστισμό ως απλό εποικοδόμημα, ενισχυτικό του παραδοσιακού υποστρώματος, που κληροδοτήθηκε σ' αυτούς από το παράδειγμα του Αγίου. Όταν, λοιπόν, ο Λαός της Κεφαλλονιάς λέγει, τόσο συχνά, το γνωστό «Άγιέ μου», δεν εκφράζει μόνο την απόθεση των αγωνιών και των ελπίδων του στον Άγιο Γεράσιμο, αλλά και την ταύτιση με τον «Ξένον», που έγινε ο πρώτος και σημαντικότερος Κεφαλονίτης.

Σημειώσεις:

1. Έγγραφο έτους 1561. Βλ. Ηλία Α. Τοπσέλη, Κεφαλληνιακά Σύμμικτα, τ. Β', Εν Αθήναις 1960, σ. 252.

2. Ευσταθίου Κ. Λιβιεράτου, Ιστορία της Νήσου Κεφαλληνίας, Πειραιάς 1988, σ. 175 επ. Η πλούσια και ευημερούσα Νήσος με την υποδούλωσή της «απώλεσε και το αξιόλογον ναυτικόν αυτής και τον πλούτο και την δύναμιν» (σ. 175), συνεπώς «και την ευτυχίαν» της (σ. 181). Πρβλ. Γεωργίου Ν. Μοσχοπούλου, Ιστορία της Κεφαλονιάς, τ. Α', Αθήνα 1985, σ. 46 επ.

3. Το 1505 συνεστήθη και Συμβούλιο Ευγενών, με το άνοιγμα της πρώτης Χρυσής Βίβλου (Libro d' Oro). Ευσταθίου Κ. Λιβιεράτου, όπ.π., σ. 605. Βέβαια, η «αριστοκρατία» (ευγένεια/Nobilitas) της Νήσου και όλων των Φραγκοκρατούμενων περιοχών, λόγω της ορθόδοξης παράδοσης δεν έλαβε τον χαρακτήρα της φυσικής διαφοράς των ανθρώπων, λειτουργώντας ως νόθα κατάσταση, δηλαδή οιονεί ευγένεια, στηριζόμενη στους παρεχόμενους, λόγω εκδουλεύσεων προς την Γαληνότητα, τίτλους.

Το «Ρεμπελιό» των ποπολάρων (Ζάκυνθος 1628) αναπτύσσει αυτές τις ιδέες.

4. Για την Μονή και την ιστορία της βλ. την βασική αναφορά του Ηλία Α. Τσιτσέλη, όπ.π., σσ. 250-271.

5. Ομιλία ΙΑ΄ στις Πράξεις (4,32-37), PG 60, 96-98. Την ζωή των Κοινοβίων της εποχής του (400 μ.Χ.) βλέπει ως συνέχεια της ζωής στις «ενορίες» της Αποστολικής εποχής.

6. Ο έγκριτος κεφαλλονίτης ιστορικός κ. Σπύρος Λουκάτος έχει επανειλημμένα τονίσει αυτή τη θέση, πού αποτελεί τον πυρήνα της αναφοράς μας. Βλ. Σπ. Λουκάτου, «Ο Άγιος Γεράσιμος ως κοινωνικός εργάτης», στο Μικρό αφιέρωμα στον Άγιο Γεράσιμο, Πειραιάς 1987, σσ. 21-28.

7. «Το χωριό μπορεί να ήταν τυχερό και να είχε κοντά του κάποιο μοναστήρι, πού να ήταν κέντρο ενεργού πνευματικής ζωής». (Η Μεγάλη Εκκλησία εν αιχμηλωσία, μετάφρ. Ν. Παπαρρόδου, Αθήνα 1979, σ. 660).

8. Αρκετά απ' αυτά αποδίδονται στον Άγιο Γεράσιμο.

9. Ματθ. 5,41.

10. PG 94, 1005 και PG 37, 181/4.

11. Πρβλ. Ματθ. 27,32.

πηγή: Πρακτικά Ημερίδας (17-8-2009), 1950η επέτειος από το ναυάγιο του Αποστόλου Παύλου και την διάσωσή του στην Κεφαλληνία-Μελίτη, 500η επέτειος από τη γέννηση του Αγίου Γερασίμου, προστάτου Κεφαλληνίας, Ιερά Μητρόπολη Κεφαλληνίας, Αθήνα 2010

<http://bit.ly/10ireTx>